

УДК 351.862.4(477.41)

В. П. Стадник

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин

ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Викладено поняття і сутність економічної безпеки. Наведено загальну характеристику і оцінку природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу Чернігівської області, досліджено пропорції, структуру й темпи розвитку її господарського комплексу. Проаналізовано організацію і розвиток соціальної сфери та зовнішньоекономічної діяльності області.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, економіка регіону, економічне зростання, регіональна економічна політика держави, національна економіка.

Изложены понятия и сущность экономической безопасности. Дана общая характеристика, анализ и оценка природно-ресурсного и социально-экономического потенциала Черниговской области, исследованы пропорции, структура и темпы ее хозяйственного комплекса. Проведен анализ организации и развития социальной сферы и внешнеэкономической деятельности области.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность, экономика региона, экономический рост, региональная экономическая политика государства, национальная экономика.

The present article deals with the concept and essence of economic security. General characteristic, analysis and evaluation of natural-resources and social-economic potential of Chernihiv region were presented. The proportions, the structure and the rates of its economic complex growth were investigated. The organization and development of the social sphere and the foreign economic activity of the region were analysed.

Keywords: national security, economic security, the economy of the region, economic growth, regional economic policy of the state, national economy.

На сучасному етапі становлення та розвитку нового типу економічних відносин важливим є питання про таку модель розвитку діяльності підприємств, яка б забезпечувала економічне зростання і враховувала необхідність охорони довкілля. Слід зауважити, що забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та управління ним передбачає реалізацію принципу розумної достатності в моделі організації суспільства і включає регулювання в системі відносин власності, виробництва і споживання. У сучасних умовах основним у цьому процесі є створення системи економічної безпеки, яка б регламентувала різні види людської діяльності за рівнями їх негативного впливу на природне середовище [4].

На сьогоднішній день питання дослідження рівня економічної безпеки сільсько-господарських підприємств стає вкрай актуальним. Таким чином, об'єктивно виникає необхідність розробки та вдосконалення методологічної бази оцінки ефективності системи економічної безпеки на сільськогосподарських підприємствах з метою підвищення їх фінансової стабільності та подальшого розвитку.

Питання економічної безпеки розглядали Г. А. Пастернак-Таранушенко [1], О. М. Ляшенко [5], В. В. Шликов [10], В. І. Мунтіян [6], Л. І. Донець [3] та ін. Однак при цьому існують суттєві розбіжності щодо трактувань аспектів проблем економічної безпеки, недостатньо вивчено регіональний напрямок даної проблематики.

У сучасних умовах господарювання національна безпека з позиції врахування регіональних інтересів набуває першочергового значення, оскільки визначає економічну політику держави, є основою політичних рішень та потребує відповідних наукових досліджень. Економічна безпека кожного регіону гарантує національну безпеку держави в цілому [9].

Щодо трактування поняття економічної безпеки існують різні підходи. Так, дослідники О. М. Ляшенко, Б. В. Плескач, В. К. Бантуш зазначають, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і може задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [2]. У свою чергу, В. І. Мунтіян під економічною безпекою розуміє здатність національної економіки до самовідтворення і освоєння сучасної інноваційної моделі економічного зростання в умовах глобалізації соціально-економічних процесів та нових форм наддержавного рівня відносин [Там само].

За Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. регіон – це територія Автономної Республіки Крим, області, міста Київ та Севастополь. За даним законом визначено правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання репресивності територій [7]. Виходячи з цього економічна безпека регіону передбачає достатню забезпеченість територій необхідними ресурсами з метою формування сприятливого розвитку і зростання економіки на основі проведення виваженої регіональної економічної та соціальної політики [9].

Оскільки предметом нашого дослідження є економічна безпека Чернігівського регіону, сконцентруємо свою увагу саме на ньому.

Чернігівська область заснована 17 жовтня 1932 р. Межує на заході з Київською областю, на півночі – з Гомельською областю Республіки Білорусь і Брянською областю Російської Федерації, на сході – із Сумською, на півдні – з Полтавською областями України. Кількість населення області на 1 грудня 2011 р. становила 1285,9 тис. чол., тобто 2,8 % усього населення України. Середня густота населення – 40 чол. на 1 кв. км [8].

В області 22 райони. Кількість населених пунктів – 1534, у тому числі міст – 15, селищ міського типу – 30, сіл – 1429, селищ – 60. Чернігівська область розташована на півночі України, на лівому березі Дніпра, у межах Поліської низовини та лісостепової зони Придніпровської низовини. Її ґрунтові та агрокліматичні умови сприятливі для розвитку сільського господарства.

Місце регіону в загальнодержавному територіальному поділі праці визначають його провідні галузі господарства – машинобудування, електроенергетика, легка, хімічна і нафтохімічна, харчова промисловість та агропромисловий комплекс. Крім того, в області набули розвитку деякі галузі лісової, деревообробної та целюлозно-паперової промисловості, промисловість будівельних матеріалів, борошномельно-круп'яна та комбікормова промисловість.

Із корисних копалин найбільше значення мають запаси гранітів, гнейсів, мергелів, будівельних і кварцових пісків. Загалом область недостатньо забезпечена покладами основних корисних копалин.

Клімат Чернігівської області помірно континентальний, м'який з достатньою вологістю, теплим вологим літом і порівняно м'якою зимою. Середня температура

січня – 3,5° С, липня + 22,2 ° С. Кількість опадів у середньому не перевищує 550–600 мм на рік.

Чернігівська область у достатній мірі забезпечена водними ресурсами. Річки Чернігівщини належать до басейну Дніпра, що протікає уздовж західної межі області, з північного сходу на захід територію області перетинає Десна. Вона впадає в Київське водосховище.

На півночі поширені дерново-підзолисті, лучні та болотні ґрунти. У центральній частині – чорноземи опідзолені типові, темно-сірі опідзолені лісові ґрунти; у південній – чорноземи глибокі малогумусні; на лівобережжі – чорноземи типові малогумусні, лучно-чорноземні, лучні солонцюваті, солончакові ґрунти.

У 2010 р. основним напрямком розвитку інноваційної діяльності Чернігівської області було оновлення продукції машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості, перероблення сільськогосподарської продукції, що дало можливість зберегти конкурентні переваги підприємств області на відповідних товарних ринках. До кінця 2010 р. 40 підприємств впровадили 25 нових технологічних процесів, більша половина з яких була спрямована на енергозбереження. Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції на 2010 р. становив 1084,7 млн грн. Частка реалізованої інноваційної продукції становила 9,4 % від загального обсягу.

Дослідження та новітні розробки протягом 2011–2012 рр. виконувала 21 організація різних секторів та галузей науки.

Господарство Чернігівської області має досить потужний виробничий потенціал. Від загальної вартості основних фондів України в 2010 р. на область припадало 2,6 %. У структурі основних виробничих фондів промисловості належить 25 %, сільському господарству – 15,1 %, транспорту – 13,4 %, будівництву – 2,7 %, торгівлі і громадському харчуванню – 1,9 %. Основною проблемою виробничого потенціалу області є зношеність основних виробничих фондів, які потребують залучення значного інвестиційного капіталу на їх оновлення відповідно до світових досягнень.

Аналіз економічної ситуації Чернігівської області свідчить про падіння темпів економічного розвитку. Так, індекс промислової продукції області в грудні 2010 р. становив 95,1 %, але в 2011 р. цей показник дещо зріс.

На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів за підсумками 2010 р. спостерігалось збільшення обсягів випуску на 3,2 %. Одержано приріст продукції у виробництві олії та тваринних жирів (23,2 %), напоїв (на 17 %), молочних продуктів і морозива (на 20,6 %), продуктів борошномельно-круп'яної промисловості (5 %), хліба та хлібобулочних виробів (на 0,7 %), у виробництві інших харчових продуктів та м'яса і м'ясних продуктів темпи виробництва становили відповідно 75,2 % та 82,9 % [8].

У легкій промисловості темп росту продукції у грудні 2010 р. становив 82,4 %. У галузі оброблення деревини та виготовлення виробів з неї (крім меблів) у 2010 р. порівняно з попереднім роком виробництво продукції зменшилося на 30 %. У целюлозно-паперовому виробництві темп росту продукції становив 89,9 %, на підприємствах із випуску паперової маси, паперу, картону та виробів із них – 100,1 %.

У хімічній та нафтохімічній промисловості виробництво продукції знизилось на 19 %.

На підприємствах із виробництва та розподілу електроенергії темп виробництва продукції за 2010 р. становив 88,3 %. За підсумками 2010 р. вироблено 5433 млн кВт-год електроенергії, що на 167 млн кВт-год (на 4,3 %) менше, ніж за такий же період 2009 р.

Агропромисловий комплекс Чернігівської області являє собою міжгалузеве територіально-виробниче утворення, що охоплює сільське господарство, харчову і переробну промисловість та сферу виробничого обслуговування основних його галузей.

Територія Чернігівщини має досить високий рівень освоєння. Із загальної площі області сільськогосподарськими угіддями зайнято 65,2 %, у структурі яких досить висока питома вага ріллі – 82,3 %. На одного мешканця області припадає 0,91 га сільськогосподарських угідь за 0,81 га по Україні та 0,73 га ріллі проти 0,62 га відповідно. За врожайністю таких зернових культур, як пшениця, ячмінь, кукурудза область займає провідні позиції.

Високу врожайність мають цукрові буряки (210,6 ц/га). У структурі посівних площ області найбільшу частину становлять зернові (48,2 %) та кормові (33,5 %), картопля і овоче-баштанні та технічні культури – 10,3 і 7,9 % відповідно. Серед галузей тваринництва важливе значення має скотарство молочно-м'ясного напрямку, свинарство і птахівництво.

Трудові ресурси сільського господарства – це працездатне населення, наділене можливостями, відповідним рівнем знань та практичним досвідом для роботи в сільськогосподарському виробництві. Рациональне використання трудових ресурсів забезпечує підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

У табл. 1 наведено динаміку середньої чисельності працівників сільськогосподарських підприємств Чернігівської області. Варто відзначити поступове скорочення працівників як у цілому зайнятих у сільськогосподарському виробництві, так і за галузями. Зокрема, у галузі тваринництва середньооблікова чисельність працівників за період 2005–2010 рр. скоротилась на 10,2 тис. чол. Це є негативною тенденцією.

Таблиця 1

Динаміка середньої чисельності працівників сільськогосподарських підприємств Чернігівської області, тис. осіб *

Показник	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Чисельність працівників	39,9	34,8	30,1	28,7	25,9	24,7
У т. ч.:						
у рослинництві	19,2	17,2	15,2	15,8	14,3	14,2
тваринництві	20,7	17,6	14,9	12,9	11,5	10,5

* Склад автор за даними Головного управління статистики в Чернігівській області.

Зауважимо, що дуже важливим показником трудових ресурсів є їх якість, тобто можливість працівників підвищувати кількість виробленої продукції за найменших затрат праці.

Звичайно, лише за рахунок якісних характеристик трудових ресурсів цього досягти складно, а от у комплексі зі впровадженням механізації праці, прогресивних

технологій та техніки у рослинництві й тваринництві, матеріальній зацікавленості працівників раціональна спеціалізація та концепція виробництва на основі між-господарської кооперації та агропромислової інтеграції можливі. Але за всієї значимості людської праці у сільському господарстві без земельних ресурсів вона залишається нереалізованою, оскільки замінити сили природи працею людини неможливо.

Таблиця 2

**Забезпеченість земельними ресурсами сільськогосподарських підприємств
Чернігівської області, тис. га***

Рік	Загальна земельна площа	Рілля	Сіножаті і пасовища	Разом
2005	982,0	791,4	160,6	952,0
2006	928,1	779,8	118,7	898,5
2007	923,7	787,0	107,0	894,0
2008	934,6	804,5	102,5	709,0
2009	906,6	781,7	96,9	879,0
2010	904,4	784,7	91,9	877,7

* Склали автор за даними Головного управління статистики в Чернігівській області.

Отже, у цілому сільськогосподарські підприємства Чернігівської області достатньо забезпечені земельними ресурсами. Основними напрямками соціально-економічного розвитку області в контексті загальнодержавного розвитку мають стати такі: стабілізація роботи як промислових, так і аграрних підприємств, нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції, розширення її асортименту та підвищення якості за рахунок оновлення матеріально-технічної бази відповідно до новітніх досягнень науки, технологій та світових стандартів, комплексної механізації та автоматизації трудомістких процесів; реформування агропромислового комплексу та створення умов для надходження інвестицій з метою забезпечення технологічного переоснащення сільськогосподарської галузі та перетворення її на ефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки; створення сприятливих умов для надходження в галузь вітчизняних та іноземних інвестицій, підвищення інвестиційного іміджу Чернігівщини, організація спеціальних режимів залучення інвестицій; створення умов для розвитку підприємницької діяльності та поліпшення бізнес-клімату області шляхом введення фінансових та інвестиційних ресурсів у сферу малого підприємництва, розширення і підтримка діяльності мережі бізнес-центрів, інноваційних центрів тощо.

Висновки. У ході дослідження суті забезпечення економічної безпеки Чернігівської області, визначено, що це процес стійкого збалансованого розвитку економіки регіону, її диверсифікації на структурно-інноваційній основі, що дозволить проводити незалежну економічну політику і досягти глобальних стратегічних цілей у динамічному і постійному підвищенні якості життєдіяльності суспільства.

Бібліографічні посилання

1. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київ. екон. ін-т менеджменту, 2003. – 320 с.
2. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону : монографія / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдіюк. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 244 с.

3. **Донець Л. І.** Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 240 с.
4. Екосередовище і сучасність: у 8 т. / [С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко]. – К. : Кондор, 2008. – Т. 8: Природно-техногенна безпека : монографія. – 576 с.
5. **Ляшенко О. М.** Економічна безпека та національна конкурентоспроможність в умовах глобалізації / О. М. Ляшенко, Б. В. Плєскач, В. К. Банту. – М. : Екон. науки, 2012. – 113 с.
6. **Мунтіян В. І.** Теоретичні засади економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. І. Мунтіян; Національний інститут українсько-російських відносин. – Режим доступу : <http://www.niurr.gov.ua>
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Офіційний сайт Головного управління статистики в Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chernigivstat.gov.ua>
9. **Різник Н. А.** Економічна безпека регіону та її роль у забезпеченні національної безпеки держави [Електронний ресурс] / Н. А. Різник – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>
10. **Шлыков В. В.** Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – СПб., 1999. – 138 с.

Надійшла до редколегії 06.12.2013